

تحلیل تطبیقی راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

حسن حیدرپور * دکتر علیرضا صادق‌زاده قمصری ** دکتر سیدمهدی سجادی ***

چکیده

هدف این پژوهش تحلیل تطبیقی راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی است. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی از نوع تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. جامعه پژوهش شامل راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم است، که رویکردها، اصول، اهداف و مفاهیم آن بررسی و با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی مورد مقایسه قرار گرفت. یافته‌های حاصل حاکی از این است که در راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم بیش تر به نگرش‌ها و ارزش‌های اسلامی پرداخته شده است، اما بُعد عینی و کاربردی سبک زندگی اسلامی - ایرانی مورد غفلت قرار گرفته است. علاوه بر این راهنمای برنامه درسی دین و زندگی بیشترین تناسب را با ویژگی الگویی و فرهنگی سبک زندگی اسلامی - ایرانی دارد. همین‌طور این راهنمای برنامه کمترین تناسب را با ویژگی‌های انطباق‌پذیری، فرایندی و مرحله‌ای بودن، ووظایف مالی و اقتصادی دارد.

واژگان کلیدی: سبک زندگی اسلامی - ایرانی، راهنمای برنامه درسی دین و زندگی، دوره دوم متوسطه

سبک زندگی^۱ اصطلاحی است شناخته شده در بیشتر علوم انسانی است، که گستره بسیار وسیعی از نگرش‌ها، رفتارها و ارزش‌های انسان را در برمی‌گیرد و در علوم مثل جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، روان‌شناسی بالینی، پزشکی، مدیریت و... کاربرد دارد. به همین جهت پرداختن تجویزی به چنین موضوعی و کشاندن آن به میدان واقعی زندگی در جامعه اسلامی ایران، باید متناسب با جهان‌بینی خدامحور دین اسلام و متناسب با شرایط اجتماعی، فرهنگی و بومی باشد.

مفهوم «سبک زندگی» که از اوایل قرن بیستم در غرب تولد یافت، از جمله مفاهیم علوم اجتماعی است که اخیراً نیز مورد توجه بسیار قرار گرفته است. در یک تعریف ساده می‌توان گفت سبک زندگی شیوه و روش زندگی فرد در حوزه‌های مختلف زندگی اعم از فردی و اجتماعی است. اما «کاربردهای سبک زندگی اغلب آن را به همان‌گویی و کلی‌گویی کشانده و از آن برای همه چیز و هیچ چیز استفاده شده است. به‌گونه‌ای که گاهی به اشتباه، آن را معادل فرهنگ یا طبقه در نظر می‌گیرند. بدین لحاظ هر محققى که می‌خواهد در این حوزه به مطالعه بپردازد، موظف به روشن کردن معنای دقیقی است که از سبک زندگی در نظر دارد؛ معنایی که حداقل رابطه سبک زندگی را با سایر پدیده‌ها و مفاهیم هم‌جوار نشان می‌دهد» (فاضل قانع، ۱۳۹۱).

در جامعه علمی ایران نیز موضوع سبک زندگی از یک دهه گذشته مطرح شده و اکنون با توجه به سخنان مهم مقام معظم رهبری در جمع جوانان خراسان شمالی، این مفهوم بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است؛ و طبیعی است که به اقتضای اسلامی بودن جامعه ایرانی، به سبک زندگی اسلامی - ایرانی نیز توجه ویژه‌ای شود. از سویی با نگاهی گذرا به تحقیقات بومی انجام شده در این زمینه به این نتیجه می‌رسیم که اغلب محققان ایرانی بدون توجه به تفاوت ماهوی سبک زندگی غربی و اسلامی، برای سادگی کار به مفهوم غربی آن رنگ و لعاب اسلامی داده‌اند و از آن مفهوم در آثار خود استفاده نموده‌اند. بنابراین قبل از هرگونه اقدام در جهت صدور دستورالعمل تجویزی برای چگونگی سبک اسلامی و پرداختن به جنبه عملی آن، به نظر می‌رسد ابتدا لازم باشد به تبیین چیستی و ماهیت سبک زندگی اسلامی - ایرانی براساس مبانی نظری دین اسلام

بپردازیم؛ زیرا در صورتی که نقشه راه نظری منسجمی در چستی و ماهیت سبک زندگی اسلامی - ایرانی ترسیم نشود، ماهیت سبک زندگی آلوده به جهان‌بینی «دنیا محور» غربی خواهد شد، که این خود عاملی خواهد بود برای انحراف از هدفی که همانا رسیدن به سبک زندگی «خدا محور» اسلامی است. انتخاب دوست و هم‌نشین، رعایت اولویت‌ها، کم‌گویی و گزیده‌گویی، آراستگی، توفیق خدمت، نیکی به پدر و مادر برتری عمل بر گفتار (محدثی، ۱۳۹۵). غفلت از مساله سبک زندگی خسارت‌های جبران‌ناپذیری را بر پیکره جامعه وارد می‌کند. وقتی مردم نتوانند میان شیوه زندگی خود و باورها و ارزش‌هاشون ارتباط برقرار کنند بعد از مدتی دست از باورها و ارزش‌های خود می‌شویند (حسین شریفی، ۱۳۹۱).

انسان جهت‌دستیابی به اهداف مطلوب در زندگی خود و ایجاد تعادل و زندگی مطلوب در دنیا راه‌های متفاوتی همچون جنگ، انقلاب و... را امتحان نموده، اما وسیله‌ای بهتر از تعلیم و تربیت نیافته است. تا جایی که خداوند انبیاء را برای هدایت و راهنمایی انسان‌ها و کمک به زندگی مطلوب در این دنیا و به عبارتی تعلیم و تربیت صحیح فرستاده است (باقری ۱۳۹۰، ۱۳۸۵). قرآن به صراحت تمام رسالت خود را ارائه برنامه برای هدایت انسان‌ها «انزل فیهِ الْقُرْآنَ هُدًی لِّلنَّاسِ» (بقره، ۱۸۵) و رسالت پیامبر (ص) را تلاوت قرآن و تعلیم کتاب و تزکیه انسان‌ها «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يَزَكِّيهِمْ وَ يَعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (آل عمران، ۱۶۴) بیان می‌نماید. بنابراین نظام تعلیم و تربیت را می‌توان بهترین راه برای رسیدن به سعادت واقعی و هستی متعالی و کمال‌جویانه انسان در تمامی ابعاد زندگی دانست و باید گفت که نهاد تربیت، یگانه عامل گسترش و تعالی مداوم ظرفیت‌های وجودی افراد جامعه و بسط و اعتلای تجارب مترکم بشری است، می‌تواند در پیشرفت همه جانبه و پایدار جامعه براساس ارزش‌های اصیل و بومی نقشی اساسی و بنیادین داشته باشد» (صادق‌زاده، حسنی و احمدی، ۱۳۹۰: ۱۴۴).

قرآن کریم در آیه شریفه «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل، ۷۹) نتیجه اعمال صالح توأم با ایمان را بیان کرده و آن را «حیات طیبه» دانسته است بدین معنا که تنها عامل دستیابی به حیات طیبه را ایمان و عمل صالح زاینده از آن می‌داند و هیچ قید و شرط دیگری

را دخیل نمی‌داند. حال از آنجایی که اکثر قریب به اتفاق مردم کشور ما مسلمان و حکومت آن نیز اسلامی است، یکی از وظایف اصلی آموزش و پرورش، اهتمام به تربیت دینی نسل جدید است؛ اما با بررسی اجمالی آموزش و پرورش کنونی در می‌یابیم تاکنون در آن بیشتر به سطح احکام و اعتقادات اکتفا شده و از رفتارهایی که در محدوده زندگی روزمره می‌گنجد، و از «روش مند» کردن این رفتارها غفلت شده است.

در حوزه مطالعات دینی نیز تحقیقاتی به صورت غیرمستقیم در خصوص سبک زندگی دینی انجام شده است: نجفی، طالعی فرد و ملکی (۱۳۹۶)، نجفی (۱۳۹۳)، محمدی (۱۳۹۳)، مشکانی سبزواری، صولتی و بیاتی (۱۳۹۲)، صادقی (۱۳۹۳)، مهدوی کنی (۱۳۹۰)، مهدی زاده (۱۳۸۴)، موسوی گیلانی (۱۳۹۲)، فاضل قانع (۱۳۹۱)، مطهری (۱۳۷۷)، فاضلی (۱۳۸۲)، مهدوی کنی (۱۳۸۷) و جوادی آملی (۱۳۸۷) اشاره کرد. کتاب گرانسنگ «مفاتیح الحیات» اثر آیت الله جوادی آملی (۱۳۸۷) را کامل‌ترین و ناب‌ترین نمونه‌ای دانست که در آن تمامی وجوه زندگی یک مسلمان با استفاده از احادیث معصومین علیهم السلام بیان شده و به صورتی شیوا سبک زندگی یک مؤمن به تصویر کشیده می‌شود. حضرت آیت الله جوادی آملی این اثر را در ۵ بخش بیان کردند که بخش اول به «تعاملات انسان با خود» که درباره تکبر، تدبر، یادگیری و دانش‌اندوزی است، بخش دوم این کتاب به «تعامل انسان با هموعان، بخش سوم به «تعامل مردم و نظام اسلامی»، بخش چهارم به «تعامل انسان با حیوان» و بخش پایانی به «تعامل انسان با خلقت زیست محیطی» اختصاص داشته که در بخش پایانی نکاتی درباره آب و هوا و خاک حاصلخیز، درختکاری و جنگل‌ها، فضای سبز و مراتع و باد و باران نیز بیان شده است.

وقتی بحث از سبک زندگی می‌شود، در واقع آنچه مورد پردازش و بررسی قرار می‌گیرد سبک «زیستن» و «زندگی» است که با این حساب، مقتضی است؛ قبل از بررسی «سبک زندگی»، خود مفهوم «زیستن» و «زندگی» به طور دقیق مشخص شود تا آن‌گاه و در گام بعدی در خصوص وضعیت زندگی و سبک آن و... بحث و بررسی‌های لازم صورت گیرد. لذا هر محقق در حوزه سبک زندگی، قبل از ورود به بحث، بایستی با مفهوم «زندگی» و «زیستن» آشنایی کافی و لازم را داشته باشد و بداند که براساس فرهنگ خودش، زندگی و زیستن چه مفهومی و چه نمادهایی دارد؟ در فرهنگ او

نمادها، علائم و مصادیق زندگی سعادت‌مند و زندگی شقاوتمند چیست؟ در آموزه‌های تربیتی امام رضا(ع) سبک زندگی دارای چهار قلمرو است. قلمرو الهی، فردی، اجتماعی و زیست محیطی (فقیهی و همکاران، ۱۳۹۶).

ناگفته پیداست که در این زمینه، تضاد جدی بین فرهنگ غرب و فرهنگ خودی وجود دارد و تعریفی که فرهنگ اسلامی از زندگی و خوب و بد بودن آن براساس آخرت‌گرایی و نقش مزرعه بودن زندگی دنیوی برای زندگی اخروی، که هدف اصلی و زندگی واقعی است، بر ایمان دارد؛ درست در نقطه‌ی مقابل فرهنگ غربی است که بر مبنای مکتب اومانیسم و لذت‌گرایی و هدف غایی بودن زندگی دنیوی استوار است. این دو جهان‌بینی دقیقاً در نقطه‌ی مقابل هم قرار دارند و بی‌گمان این اختلاف دیدگاه در بررسی وضعیت سبک «زندگی» و خوب و بد بودن آن و برنامه‌ریزی برای اصلاح آن تأثیر تام و تمام خواهد گذارد؛ چه بسا براساس دیدگاه اسلامی در بررسی سبک «زندگی»، توجه به برخی رفتارها و مصارف مورد توجه باشد یا حتی در اولویت باشد که در دیدگاه غربی توجه به آن‌ها اصلاً بی‌مورد باشد و آن‌ها را اصولاً داخل در سبک زندگی نداند که به تبع این وضعیت، برنامه‌ریزی در خصوص اصلاح وضعیت سبک زندگی نیز کاملاً متفاوت خواهد بود. پایگاه حفظ و نشر آثار حضرت آیه‌الله‌سیدعلی خامنه‌ای (۱۳۹۱) آمده است که مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان خراسان شمالی پیرامون سبک زندگی، می‌فرمایند: «رفتار اجتماعی و سبک زندگی، تابع تفسیر ما از زندگی است؛ هدف زندگی چیست؟ هر هدفی که ما برای زندگی معین کنیم، برای خودمان ترسیم کنیم، به طور طبیعی، متناسب با خود، یک سبک زندگی به ما پیشنهاد می‌شود».

برخی صاحب‌نظران معتقدند که مطالعه جامع بر روی مفاهیم دینی باید با نگرش سیستمی انجام شود. از آنجا که گاهی در عمل به آموزه‌های اسلامی در جامعه، گرفتار تعارض، تراحم یا جهل به تکلیف می‌شویم، برخورد صحیح با آن تعارض، تراحم یا جهل، مستلزم داشتن یک سیستم عینی اسلامی است. پس تنظیم سیستم عینی اسلام توقف بر تنظیم سیستم مفهومی اسلام دارد، تنظیم این سیستم مفهومی ضروری می‌نماید. بنابراین در هر سیستم چهار مفهوم پایه‌ای مشترک وجود دارد: الف) عناصر تشکیل دهنده آن، تعامل طرفینی یا چند سویه دارند؛ ب) اگرچه ترکیبی از عناصر متعدد است، ولی در حاصل جمع ساده اجزا خلاصه نمی‌شود، بلکه کلیتی فراتر از آن دارد؛ ج) دارای

سازمان است و در سازمان، دو جنبه ساختاری و کارکردی مطرح می‌شود؛ (د) سیستم دارای درجاتی از پیچیدگی است... یعنی برای فهم آن، زمان کافی، دقت کافی و روش مناسب لازم است.

عناصر تشکیل دهنده سیستم مفهومی اسلام، تعاملی همه جانبه دارند. سیستم اقتصادی اسلام نمی‌تواند بدون توجه به نظام سیاسی اسلام باشد و برعکس. سیستم تربیتی اسلام، باید با توجه به نظام اقتصادی اسلام باشد تا تعارض‌های نظری و تزاخم‌های عملی پیش نیاید... در واقع میان تمام عناصر تشکیل دهنده سیستم مفهومی اسلام، تعامل چند سویه برقرار است (کاویانی، ۱۳۹۱: ۱۰۸). روح این سیستم، عبارت است از یک معرفت و تعبد بسیار متعالی که باعث قرب الی الله است و آن حد از معرفت و تعبد، در پناه تمام سیستم‌های فرعی اسلام حاصل می‌شود. این سیستم در مقام باور و عمل (یا آمادگی برای عمل) نیز، یک سیستم به هم پیوسته است (کاویانی، ۱۳۹۱: ۱۰۸). مفاهیم اسلامی دارای ساختاری و کارکردی نظام‌مند و از نظر ساختاری، دارای مرز است و خود را از غیر خود متمایز می‌سازد. سیستم مفهومی دارای درون‌شده‌های اطلاعات و برون‌شده‌های اطلاعات و انرژی است. تولیدکننده اولیه اطلاعات، قرآن و عترت است. توزیع‌کننده آن عبارتند از: ارکان تعلیم و تربیت مثل محدثان و مبلغان اسلامی، کتاب‌های تفسیری و روایی و... تبدیل‌کننده‌های آن عبارتند از صاحب‌نظران علوم انسانی که آن مواد خام را تبدیل به مواد قابل جذب می‌کنند. مصرف‌کننده‌های آن عبارتند از جوامع مسلمان و مسئولان اجرایی آن‌ها. دفع‌کننده‌ها در این سیستم مفهومی عبارتند از: متکلمان و محققان اسلامی. موتور حرکت عبارت است از: انگیزه‌های متعالی انسانی و پاداش‌های اخروی و عالمان دینی که مرتب یادآور آن انگیزه‌ها می‌شوند... هر کدام از آنچه ذکر شد، یکی از عناصر این سیستم محسوب می‌شوند (کاویانی، ۱۳۹۱: ۱۰۹).

نماز خواندن و شکیبایی کردن (بقره، ۱۵۳)، اعتقاد به زنده بودن شهدا (بقره، ۱۵۴)، روزه گرفتن (۱۸۳، بقره)، صلح و آشتی با یکدیگر (بقره، ۲۰۸)، حفظ شعائر دینی (مائده، ۲)، اعتقاد به مبدا و معاد و شفاعت و پذیرش ولایت خدا (نساء، ۴۵)، وفای به عهد (اسراء، ۳۴)، استقامت در برابر مشکلات و هوس‌ها و مراقبت از مرزها (آل عمران، ۲۰۰)، به دنبال امور پاکیزه گشتن (مائده، ۱۰۰) و... بخش کوچکی از هنجارهایی سیستم مفهومی اسلام می‌باشد. بعضی از امور ناهنجار در این سیستم نیز عبارتند از: دوست

گرفتن کافران (نساء، ۱۳۹)، تصرف باطل در اموال دیگران (بقره، ۱۸۸)، توجه بیش از نیاز به دنیا و مظاهر دنیوی و مسخره کردن اهل ایمان (بقره، ۲۱۲)، ترک نماز (بقره، ۲۳۸)، اسراف و تبذیر (اسراء، ۲۷)، توجه زیاد به اموال و اولاد (کهف، ۴۶)، نومیدی از رحمت خدا (زمر، ۵۳)، رشوه خواری و رباخواری (بقره، ۲۷۸ و ۲۷۹) و به طور کلی هر آن چه در آیات و روایات مورد منع و نهی قرار گرفته است.

سیستم مفهومی اسلام یک سیستم باز است، ورود اطلاعات و انرژی دارد، ورود هیچ‌گونه اطلاعاتی باعث توقف آن نمی‌شود، بلکه از روی اطلاعات جدید عبور کرده و بروندهای مناسب خواهد داشت و تعادلی پویا و مستمر دارد و... دارای سلسله مراتبی است که به صورت یک مخروط قابل تقسیم است. در راس این مخروط مفهوم خداشناسی است. در رده دوم به مفاهیم انسان‌شناسی، جهان‌شناسی و راه و راهنماشناسی می‌رسیم. این سه مفهوم، شامل تمام تعالیم و مواضع اسلامی درباره علوم انسانی و اجتماعی و علوم طبیعی و علوم الهی می‌شود. اگر هر کدام از این سه حیطه را با روش‌های متعدد متناسب با خودش مطالعه و بررسی کنیم شاخه‌های علمی متعددی حاصل می‌شود و در ردیف بعد، علوم اصلی اسلامی را یادآور می‌شویم و این علوم عبارتند از: فقه، کلام، اخلاق، عرفان، فلسفه و طبیعیات. و معتقدیم که هر کدام از این علوم از تمام عناصر ردیف قبل تأثیر می‌پذیرند و در تک تک رفتارهای فردی و اجتماعی ما نقش تعیین کننده دارند. بنابراین در سیستم مفهومی اسلام، سلسله مراتب وجود دارد و از طریق این سلسله مراتب است که تمام رفتاری‌های فردی و اجتماعی ما با آن مفهوم اساسی اسلام، یعنی خداشناسی مرتبط می‌شود (کاوینی، ۱۳۹۱: ۱۰۸: ۱۱۲ و ۱۱۳).

اسلام و سبک زندگی اسلامی، به صورت همه یا هیچ نیست. بلکه یک پیوستار بسیار بزرگ است. که مراتب بسیار پایین و مراتب بسیار بالا دارد؛ بسیاری از درجات ایمان و ویژگی‌های مؤمنان آن قدر روشن است که حتی اگر در کلام الهی و روایات هم نیامده باشد، باز هم روشن است، ممکن است دیگران آن‌ها را به عنوان ویژگی‌های انسانی بشناسند، اما بعضی از درجات ایمان، فراتر از آن چیزی است که به نام ویژگی‌های انسانی می‌شناسیم. پیوستاری بودن اسلام و سبک زندگی اسلامی از آیات و روایات متعددی بر می‌آید که در ادامه از باب نمونه به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنیم. خداوند به ایمان آورده‌ها دوباره امر به ایمان آوردن می‌کند (نساء، ۱۳۶). این نکته اشاره به مراتب

ایمان دارد. قرآن در وصف منافقان، که از رفتن به جبهه به بهانه‌های واهی اجتناب می‌کردند، می‌فرماید: «آنها امروز به کفر نزدیک‌ترند یا به ایمان» (آل عمران: ۷۶۱) که نگاه پیوستاری را نشان می‌دهد.

آیات متعددی که به ازدیاد ایمان و عوامل آن اشاره می‌کنند نیز همین دلالت را دارند؛ «مؤمنان چون خدا نزدشان یاد شود دل‌هایشان می‌ترسد و چون آیات خدا بر آنان خوانده می‌شود بر ایمانشان افزوده می‌شود و بر پروردگار خود توکل می‌کنند» (انفال، ۲). در صدر اسلام گروهی از مؤمنان بودند که مورد تهدید دشمنان واقع شدند و «مردم به ایشان گفتند: مردمان برای جنگ با شما گرد آمده‌اند؛ پس از آنان بترسید، ولی این سخن بر ایمانشان افزود و گفتند: خدا ما را بس است و نیکو حمایتگری است» (آل عمران، ۱۷۳). «و چون مؤمنان دسته‌های دشمنان را دیدند، گفتند این همان است که خدا و فرستاده اش به ما وعده دادند، و خدا و فرستاده اش راست گفتند و جز بر ایمان و فرمان برداری آنان نیفزود» (احزاب، ۲۲). آری «اوست آن‌کس که در دل‌های مؤمنان آرامش را فرو فرستاد تا ایمانی بر ایمان خود بیفزایند» (فتح، ۴) و «کسانی که به هدایت گراییدند خداوند آنان را رهچه بیش تر هدایت بخشید» (مریم، ۷۶). نظر قرآن، این حالت پیوستاری، در بُعد مقابل ایمان نیز وجود دارد. بدی و بی‌ایمانی نیز درجات دارد.

حال در اینجا مراد از «ایرانی بودن» این است که سبک زندگی اسلامی با همه اهداف و اصول اسلامی خود باید «ایرانی» هم باشد، زیرا در این پژوهش «ایران» ظرف این «سبک زندگی اسلامی» است و میان ظرف و مظروف باید تناسبی برقرار باشد. ایران کشوری است با تاریخی کهن و فرهنگ غنی و متنوع، با موقعیتی سیاسی - جغرافیایی حساس در جهان، دارای جمعیتی جوان و با استعداد و مردمی نوع دوست، وطن دوست و فداکار، با اقوام و خرده فرهنگ‌های گوناگون، که با گفتمانی انقلابی، پر امید و بانشاط توانسته است در طول هشت سال دفاع مقدس از خاک و وطن خود دفاع کند و توطئه‌ها و تحریم‌های دشمنان را سرکوب نماید. همه این ویژگی‌ها و بسیاری دیگر از اموری که به ایران تعلق دارد، همه و همه از اموری است که باید در سبک زندگی در کنار وصف اسلامی بودن که به همه ملل مسلمان تعلق دارد، مورد توجه دقیق قرار گیرد. براساس مطالب مطرح شد این جمع‌بندی حاصل می‌شود که سبک زندگی اسلامی - ایرانی بر مبنای منابع اسلامی: «قاعده، منطق و الگوی منظمی از نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای مختلفی متناسب با خصوصیات فرهنگی،

اجتماعی و بومی کشور است که فرد مسلمان ایرانی، آن را براساس آگاهی و دانایی کامل نسبت به جهان‌بینی «خدامحور» دین اسلام انتخاب می‌کند». وقتی از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی صحبت می‌کنیم، منظور تنها مصداق‌های عینی و بیرونی این سبک زندگی نیستند (آن گونه که اندیشمندان غرب به آن پرداخته‌اند) بلکه مصداق‌های درونی (نگرش‌ها، گرایش‌ها و عواطف) نیز باید مورد بررسی قرارگیرد. از این رو مؤلفه‌های سبک زندگی در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

الف) نگرش‌ها	
نگرش به خود (انسان) نگرش به دیگران (خلقت) نگرش به هستی (طبیعت)	
ب) مصداق‌های عینی (وظایف)	
وظایف اعتقادی و عبادی و معنوی وظایف اخلاقی و ویژگی‌های درونی مناسب	مصداق‌های دینی
وظایف دفاعی و امنیتی وظایف فرهنگی وظایف خانوادگی	مصداق‌های سیاسی - اجتماعی
	مصداق‌های زیستی و بدنی
وظایف مالی و اقتصادی وظایف شغلی و حرفه‌ای	مصداق‌های اقتصادی و حرفه‌ای
وظایف تفکر و علم آموزی	مصداق‌های علمی و فناوری
	مصداق‌های زیبایی شناختی و هنری
ج) مهم‌ترین ویژگی‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی	

خدامحوری - ولایت‌پذیری - ایرانی بودن - فرایندی (مرحله‌ای) بودن - توازن و اعتدال -
انعطاف‌پذیری - انطباق‌پذیری - الگویی بودن - انتخابی بودن

با توجه به اهمیت دین در جامعه و نظام آموزشی کشور ما، تحقیق درباره محتوای برنامه درسی دینی از اهمیت بالایی برخوردار است، و از سوی دیگر با توجه به اهمیت تربیت دینی جوانان و نوجوانان، در این پژوهش کتب دین و زندگی دوره دوم متوسطه انتخاب شده است. همچنین می‌توان گفت دوره متوسطه دوم در نظام آموزشی کشور از سه جهت دوره مهم و تأثیرگذاری - به ویژه در بحث سبک زندگی - است؛ اول این‌که در این دوره دانش‌آموزان از آموزش عمومی همگانی و غیرتخصصی به آموزش دانشگاهی تخصصی (عده معدود) راه می‌یابند؛ دوم این‌که از محیط آموزشی به محیط کار و زندگی قدم می‌گذارند؛ و سوم این‌که در این دوره فرد از دوره کودکی به دوره جوانی و بلوغ - دوره استقلال و قبول مسئولیت - می‌رسد. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی به عنوان مسئول تهیه راهنمای برنامه درسی در توضیح «راهنمای برنامه درسی» می‌نویسد: «راهنمای برنامه‌ی درسی سندی است مشتمل بر اهداف و اصول دوره تحصیلی، رویکرد و منطق حاکم بر برنامه درسی، اهداف ماده درسی، تنظیم محتوا، ارایه روش‌های یاددهی - یادگیری مناسب و ارایه شیوه‌های ارزش‌یابی. این سند در واقع راهنمای عمل تولیدکنندگان مواد آموزشی می‌باشد».

عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده‌ی راهنمای برنامه‌ی درسی عبارتند از: مقدمه، ضرورت و اهمیت (فلسفه و جودی)، تبیین رویکرد، اصول حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی دوره دوم متوسطه، مفاهیم اساسی، اهداف، محتوا، اهداف فرعی (کارکرد ثانویه)، انتظارات درس دین و زندگی از سایر دروس، اهداف دوره متوسطه دوم مصوب شورای عالی آموزش و پرورش و نسبت آن با برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی، روش‌ها، فنون و منابع یاددهی - یادگیری، ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی، ویژگی‌ها و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان: مؤلفان راهنمای برنامه درسی دین و زندگی، صلاحیت‌های سه‌گانه اخلاقی، حرفه‌ای و علمی معلمان را در قالب صلاحیت‌های عمومی و صلاحیت‌های تخصصی تدوین کرده‌اند. در ادامه هریک از این بخش‌ها را از نظر مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهیم داد.

براساس این بخش‌ها، در این پژوهش می‌خواهیم به این سؤال پاسخ دهیم که برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم تا چه اندازه متریبان را برای زندگی کردن به سبک اسلامی بر مبنای الگوی حیات طیبه آماده نموده است؟

روش پژوهش

شیوه مورد استفاده در پژوهش توصیفی - تحلیلی است، و ابزار مورد استفاده کلیه اسناد یا آثار مربوط به موضوع شامل نوشتاری (کتابها، مقالات و...) و غیرنوشتاری (سایت‌ها و نرم افزارهای کتابخانه‌ای) می‌باشد که در ابتدا اطلاعات لازم از طریق کتابخانه و منابع اینترنتی و مقالات علمی - پژوهشی موجود در رابطه با سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی شناسایی و مفاهیم سبک، زندگی (حیات) و سبک زندگی در متون اسلامی و غربی با توجه به اهداف و سؤالات پژوهش مورد تأمل و تحلیل قرار گرفت.. لازم به ذکر است که برخلاف تحقیقات میدانی که داده‌های کمی در تأیید یا رد فرضیه‌ها مطرح می‌شوند. اینجا تحلیل‌های محقق براساس نظرات اجماع صاحب نظران در مورد موضوع پژوهش است. جامعه پژوهش شامل راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم است، که همه مطالب آن با تمرکز بر رویکردها، اصول، اهداف و مفاهیم که در ارتباط با سبک زندگی اسلامی - ایرانی بوده اند به طور عمیق، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. بنابراین نمونه گیری انجام نشده و کل جامعه آماری مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. سپس با توجه به مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی به تحلیل انطباق هر یک از مضامین موجود در ۱۱ بخش مختلف راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم پرداخته شد و جایگاه و نقش سبک زندگی اسلامی - ایرانی در راهنمای برنامه درسی دین و زندگی متوسطه دوم، متناسب با هر بخش در ذیل جداول تحت عنوان تحلیل انطباق آورده شد. منظور از انطباق در این پژوهش انطباق حداکثری است. ملاک حداکثری توافق نظر قضاوت کنندگان پیرامون وجود انطباق و پوشش دادن مؤلفه‌های مورد مطالعه است.

یافته‌های پژوهش

رویکرد حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی و مطابقت آن با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

در این بخش راهنمایان برنامه درسی، ۴ رویکرد دیگر که برای آموزش درس قرآن و تعلیمات دینی مناسب است را ذکر کرده‌اند، که به بررسی تناسب آن‌ها برای آموزش سبک زندگی اسلامی - ایرانی می‌پردازیم.

جدول ۲. تطبیق رویکردهای مطرح در برنامه درسی با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی	مضامین رویکردها
فرایند محوری:	
<p>رسیدن به سبک زندگی اسلامی - ایرانی، امری آنی و دفعی نیست، مجموعه‌ای از نگرش‌ها، ارزش‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌ها و اعمال دست به دست هم می‌دهند تا به تدریج سبکی اسلامی از زندگی پدید آید (ویژگی فرایندی و مرحله‌ای بودن سبک زندگی)</p>	<p>بر مبنای این رویکرد، فعالیت‌های آموزشی بخش‌های مستقل از یکدیگر نیستند که به نحو اتفاقی و بی‌ارتباط کنار هم چیده شده باشند.</p>
رویکرد تلفیق:	
<p>از آن جایی که سبک زندگی اسلامی - ایرانی هم‌گزینشی است و هم برای حصول آن باید از معبر تفکر و علم آموزی گذشت، بنابراین این جنبه رویکرد تلفیق با سبک زندگی اسلامی - ایرانی تناسب دارد.</p>	<p>الف) هدف غایی آموزش و پرورش اسلامی تربیت انسانی رشید، دین‌دار و متعلق به اخلاق و متعهد به مسئولیت‌های اسلامی است. اما هدف غایی آموزش و پرورش‌های سکولار آن است که مهارت‌های تفکر را توسعه دهد و به عقل‌توانایی داوری و قضاوت بیخشد و شخص را آماده حضور سازگار با جامعه‌ای می‌کند که در آن زندگی می‌کند.</p> <p>بر مبنای این تفاوت، توسعه مهارت‌های تفکر هدف مقدسی است که وصول به هدف غایی (تقویت دین‌داری) را ممکن می‌سازد، زیرا رسیدن به ایمان دینی از معبر تفکر و انتخاب می‌گذرد.</p>
<p>از آنجایی که دین محوری و جهان‌بینی الهی بر همه ابعاد سبک زندگی اسلامی - ایرانی حاکم است، این جنبه رویکرد تلفیق با سبک زندگی اسلامی - ایرانی تناسب دارد.</p>	<p>ب) با توجه به اینکه تقویت دین‌داری هدف نهایی آموزش و پرورش است، ضروری است همه درس‌ها و آموزش‌ها در تناسب با این هدف تنظیم شود.</p>
<p>از این وجه رویکرد تلفیق در سبک زندگی اسلامی - ایرانی بدین صورت می‌توان استفاده کرد که از علوم در جهت اهداف غایی سبک زندگی اسلامی - ایرانی نیز می‌توان استفاده کرد.</p>	<p>ج) تأمین هدف غایی از طریق دانش‌های مختلف... علوم و دانش‌های مختلف جلوه گاه حکمت و قدرت خداوندی‌اند... علوم فضای معنوی را زیباتر نمایان می‌کنند و معنویت حاکم بر آموزش دانش‌طلبی را تقویت می‌نمایند.</p>

مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی	مضامین رویکردها
از این رو که مصداق هنری و زیبایی‌شناسی از مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی است، این وجه از رویکرد تلفیق تناسب دارد.	د) بخشیدن نگرش زیبایی‌شناس و زیبایی‌بین به دانش‌آموزان و منتشر ساختن معنای موجود در ورای این زیبایی‌ها توسط معلم
ظرفیت دروس دیگر در آموزش سبک زندگی اسلامی - ایرانی بیشتر در حوزه نگرشی است و در حوزه مصداق‌های عینی از دروس دیگر در آموزش سبک زندگی اسلامی - ایرانی نمی‌توان بهره برد.	و) تعامل و همکاری درس‌ها در موضوع مشترک و استفاده از ظرفیت درس‌های دیگر برای تحقق هدف‌های تربیتی امکان بسیار مناسبی است که باید بدان توجه کرد. ز) پیگیری هدف‌های دینی با رویکردی تلفیقی در درس‌های دیگر... بیشتر در حوزه هدف‌های نگرشی و ترسیم فضای معنوی است و از این رهگذر به هیچ وجه نمی‌توان به مجموعه‌ای از تفکر سازمان یافته و منسجم در اعتقادات دینی و راه و روش زندگی رسید.
این بخش از رویکرد تلفیق از آنجا با سبک زندگی اسلامی - ایرانی تناسب دارد که یکی از ثمره‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی، همین وحدت بخشیدن به هستی فرد در تمامی ابعاد و نگرش‌های زندگی است.	ح) جامعیت و پیوستگی تعلیمات دینی خود، موضوعیت دارد، زیرا ثمره آن در دانش‌آموز، وحدت نظام اندیشه‌ای وی درباره نظام هستی و وحدت شخصیتی وی در سازگاری میان اندیشه و عمل می‌باشد، که این نکته اخیر بسیار حائز اهمیت دارد.
تعادل میان موضوع محوری و دانش آموز محوری:	
برای اینکه آموزش دینی منجر به تغییر سبک زندگی دانش‌آموز و اسلامی شدن آن شود، از روش اکتشافی و به کارگرفتن دانش‌آموز و دادن نقشی به او می‌توان استفاده کرد.	الف) اسلام دین زندگی و راه عملی تأمین کمال است... (یادگیری اکتشافی معارف و اخلاق دینی)
- تأکید بر وظیفه تفکر و علم آموزی - تأکید بر اخلاق علمی	ب) دانش‌آموز معارف دینی را گوه‌های گران بهایی بداند که با تفکر و اندیشه به دست می‌آید نه مجموعه‌ای از اندوخته‌های علمی که در رقابت علمی قابل استفاده است.
تأکید بر وظیفه تفکر و علم (کاربردی کردن علوم) و این روش بر وجه بیرونی و عملی سبک زندگی اسلامی - ایرانی تأکید می‌کند.	ج) در چنین روشی باید از انباشت اطلاعات در کتاب درسی اجتناب کرد و زمینه مناسب را برای تحقیق و ابتکار فراهم نمود و از تکیه بیش از حد روی حافظه خودداری کرد. باید فرصت و مجال جست و جوگری را برای دانش‌آموز ایجاد کرد.

(ادامه) جدول ۲.

مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی	مضامین رویکردها
تأکید بر وجه بیرونی و عملی سبک زندگی اسلامی - ایرانی	د) درس دینی درس زندگی است... می تواند توسعه پیدا کرده از چارچوب خارج شود و محیط زندگی دانش آموز را متأثر سازد.
تأکید بر وجه بیرونی و عملی سبک زندگی اسلامی - ایرانی	ه) فراهم ساختن فرصت های تجربه های شخصی دینی در جامعه مدرن امروز
تأکید بر وجه بیرونی و عملی سبک زندگی اسلامی - ایرانی	و) بنابر حرکت از موضوع محوری به دانش آموز محوری، لازم است محتوا به گونه ای تنظیم شود که ۵۰ تا ۶۰ درصد به شناخت و تبیین موضوعات اختصاص یابد و ۴۰ تا ۵۰ درصد زمینه فعالیت ها و تحقیقات و کارهای دانش آموز را فراهم نماید تا دانش آموز بتواند خلاقیت های خود را نشان دهد و فرصت های مناسب شکل گیری رفتار و شخصیت او حاصل گردد.
خلاقیت	
سبک زندگی اسلامی - ایرانی، هرچند مبتنی بر الگوها و روش های معصومین علیهم السلام است، اما همانطور که گفته شد می توان با بهره گیری از سایر اصول و با خلاقیت برای امر در جامعه مدرن امروز، با سبک زندگی اسلامی - ایرانی و حتی با سبک های متعدد اسلامی - ایرانی رفتاری را انجام داد.	خلاقیت در مهارت های ذهنی و عملی، مشترک میان همه درس ها از جمله درس دینی است. با این خلاقیت، گرچه انسان بزرگ و مقتدر می شود، اما لزوماً «بزرگوار» و «ارزشمند» نمی گردد. زیرا صرفاً مجهز به ابزار قوی تری شده است و دامنه اقتدار و اختیارش را توسعه داده است. اما خلاقیت دینی، که خاص تعلیم و تربیت دینی است، «سازندگی» را از طریق عبودیت و تسلط بر خود، از طریق بندگی و شکستن چهار حصار «طبیعت»، «تاریخ»، «جامعه» و «خویشتن» محقق می سازد. از این زاویه، «خلاقیت» یک رویکرد مبنایی و تأثیر گذار در همه ابعاد تعلیم و تربیت دینی است.
تأکید بر وظیفه اعتقادی، عبادی و معنوی تأکید بر وظیفه تفکر و علم آموزی	خلاقیت دینی، به جای اینکه از بیرون آغاز شود، ابتدا در درون صورت می گیرد. خودسازی به معنای توانایی و ابتکار و تسلط بر خود برای نفی خصلت های ناپسند و احیای فضائل متعالی، نهایتاً به توانایی تسلط بر طبیعت می انجامد. خلاقیت دینی پاعضا و جوارح آدمی را به اطاعت عقل در می آورد و این امر تنها با بندگی و عبودیت میسر می باشد.
تأکید بر اینکه سبک زندگی اسلامی - ایرانی تنها در حیات ایمانی است که محقق می شود نه حیات نباتی و حیوانی که انسان اسیر نفس اماره است.	در این خلاقیت و ربوبیت، انسان ابتدا خلاق و مربی درونی خود می شود و از حصار نفس اماره آزاد می گردد تا بعد بتواند بر عالم مسلط گردد.

تحلیل انطباق: در بررسی تناسب ۴ رویکرد مطرح در برنامه درسی با سبک زندگی اسلامی - ایرانی می‌توان گفت این رویکردها در ۵ مورد به وظیفه تفکر و علم آموزی و به وظایف اخلاقی، اعتقادی و زیبایی‌شناسی هر کدام یک‌بار اشاره شده است. همان‌طور که مشاهده شد در مطابقت رویکرد تعادل میان موضوع محوری و دانش آموز محوری با سبک زندگی اسلامی - ایرانی، هر چند مؤلفان راهنمای برنامه درسی به صورت غیرمستقیم بر رفتار دینی (وجه عملی آموزش‌های دینی) و فعالیت کردن دانش‌آموزان، تأکید دارند اما در هیچ بخشی از به سبک‌مند کردن زندگی دانش‌آموزان و این فعالیت‌های دینی، بر اساس این آموزش‌ها اشاره‌ای نمی‌کنند. در واقع این رویکردهای هر چند در آموزش تعلیم و تربیت دینی می‌توانند مورد استفاده دبیران قرار بگیرند اما لزوماً منجر به سبک زندگی اسلامی - ایرانی نخواهند شد. و در این رویکردها جای رویکردی که در آن مفاهیم دینی به زندگی دانش‌آموزان روش و قاعده و سبک بدهد، خالی است.

به طور خلاصه در تحلیل و بررسی بخش دوم راهنمای برنامه درسی با عنوان رویکرد برنامه (فطرت‌گرای توحیدی) می‌توانیم بگوییم که هر چند که این رویکرد کاملاً با سبک زندگی اسلامی - ایرانی مطابقت دارد و مؤلفه‌هایی نظیر مؤلفه اعتقادی، عبادی و معنوی، تفکر و علم، اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب، برخی شاخص‌های مؤلفه زیستی و بدنی، ارتباط معناداری دارد اما به برخی از مؤلفه‌های مهم نظیر مصداق‌های سیاسی - اجتماعی، و ویژگی ولایت‌پذیری اشاره‌ای نشده است. اما به طور کلی و همان‌طور که انتظار می‌رفت، در این بخش برنامه نیز تأکید بر مؤلفه اعتقادی، عبادی و معنوی و ویژگی دین محوری و خدا محوری بر کلیت رویکرد فطرت‌گرا حاکم است.

اصول حاکم بر برنامه دین و زندگی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی و مطابقت آن با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

اصولی که حاکم بر برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی است، به دو دسته تقسیم می‌شوند. یک دسته از این اصول بیشتر به درس دینی اختصاص دارند و کاربرد اصلی آن‌ها مربوط به این درس است. دسته‌ای دیگر که عام و فراگیر هستند و به تمام درس‌ها مربوط می‌شوند و به همین جهت در درس قرآن و تعلیمات دینی باید مورد توجه قرار گیرند. مؤلفان راهنمای برنامه درسی ۱۷ اصل خاص را برای درس دین و زندگی در

نظر گرفته‌اند، که هر یک از این اصول را از جهت میزان مطابقت با سبک زندگی اسلامی- ایرانی بررسی می‌کنیم.

جدول ۳. تطبیق اصول خاص حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی- ایرانی

اصول	مطابقت با سبک زندگی اسلامی- ایرانی
تلفیق آموزش قرآن و دینی دانش‌آموزان باید انس با قرآن پیدا کنند و تفکر و تدبیر در آن را در برنامه زندگی خود قرار دهند.	تأکید بر وظیفه تفکر و علم آموزی انس با قرآن یکی از راه‌های دست یابی به سبک‌های زندگی اسلامی- ایرانی
در درس دینی تلاش بر آن است که قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات الله علیهم محور قرار گیرند و درس‌های زندگی با الهام از این دو منبع به دانش‌آموزان آموزش داده شود.	تأکید بر ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی- ایرانی
محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات الله علیهم	متناسب با وظیفه اعتقادی، عبادی و معنوی متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی- ایرانی
تنظیم محتوا در جهت تبیین برنامه نظری و عملی زندگی دینی در دنیای امروز	توجه به جنبه‌های کاربردی و عملی تعالیم دینی، با بُعد بیرونی (عملی) سبک زندگی اسلامی- ایرانی تناسب دارد.
توازن در پرورش روحیه تعبد، تعقل و تعلق قلبی	تأکید بر ویژگی اعتدال در سبک زندگی اسلامی- ایرانی متناسب با وظیفه اعتقادی، عبادی و معنوی متناسب با وظیفه تفکر و علم آموزی
ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب	---
فراهم کردن فرصت تجربه و تأمل با خود باعث ظاهر شدن گرایش‌های فطری به زیبایی‌های دینی در خودآگاه فرد می‌شود.	تأکید بر نگرش انسان به خود (فطرت توحیدی)
ترسیم سیمای معقول و زیبای دین معارف نظری دین باید در نهایت اتقان و استحکام عقلی و عملی عرضه شوند. احکام و دستورات عملی دین باید به صورتی طرح گردند که یک زندگی بسیار زیبا و جذاب را برای مخاطب ترسیم نمایند. باید دانش‌آموز احساس کند تعالیم دینی تعالیمی کارآمد و زندگی ساز است و او می‌تواند به آسانی یک زندگی دینی برای خود سامان دهد.	متناسب با وظیفه فرهنگی متناسب با وظیفه تفکر و علم آموزی متناسب با وظیفه هنر و زیبایی شناسی چنانچه پذیرش کارآمدی دین در تمامی ابعاد برای دانش‌آموز با استدلال عقلی باشد، آنگاه امکان انتخاب سبک زندگی اسلامی- ایرانی برای دانش‌آموز به سهولت و سرعت بیشتری صورت می‌گیرد.

۳. (ادامه) جدول

اصول	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
پیراستن دین از خرافه‌ها و طرد عادات و رسوم اجتماعی نادرست از ساحت دین برخی از آداب و سنن اجتماعی، گرچه ممکن است از دین گرفته نشده باشند، اما با دین تعارضی ندارند و حفظ آن‌ها سبب وحدت ملی و همبستگی است و موافق طبع اقوام یک سرزمین است.	متناسب با وظایف فرهنگی و دفاعی و امنیتی متناسب با ویژگی «ایرانی بودن» سبک زندگی اسلامی - ایرانی
ارائه برنامه جامع اخلاقی و سلوک فردی و اجتماعی ارائه برنامه عملی در اخلاق و سلوک فردی و اجتماعی، که غایت آن کمال فردی و به فعلیت رسیدن خصائل معنوی و کمالات نفسانی است. برنامه درسی باید رشد اجتماعی دانش‌آموزان را نیز مورد توجه قرار دهد، به طوری که با ورود به صحنه عمل اجتماعی بتواند مصالح جامعه و نظام اسلامی جامعه خود را بر مصالح فردی ترجیح دهد... متعهد به میثاق‌ها و تعهدات اسلامی خود در قبال جامعه باشد و به اصل امر به معروف و نهی از منکر عمل نماید و بدین وسیله حافظ نظام اسلامی خود باشد.	تناسب با وظیفه اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی، دفاعی - امنیتی.
ایجاد آمادگی در دانش‌آموز برای حفظ هویت اسلامی خود در شرایط نامناسب	متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی، دفاعی - امنیتی.
سمت‌گیری برنامه درسی در جهت وحدت اسلامی	متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی، دفاعی - امنیتی.
حضور اندیشه‌های حضرت امام(ره) در کالبد محتوای آموزش	متناسب با ویژگی ولایت‌پذیری متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی.
بهره‌مندی از دستاوردهای عالمان دین	متناسب با ویژگی الگویی با تأکید بر علم‌آموزی
توجه به نیازها و ویژگی‌های دختران و پسران	از آن جایی که جنسیت در اصل سبک زندگی اسلامی - ایرانی تفاوتی ایجاد نمی‌کند، این اصل با سبک زندگی اسلامی - ایرانی تناسب ندارد، هرچند که در بحث احکام دینی این امر باید مدنظر قرار گیرد.
تقویت احساس نیاز به دین	---
توجه به آموزش‌های خاص اهل سنت	---
توجه به آموزش‌های خاص اقلیت‌های دینی (مسیحی، یهودی، زرتشتی)	---

تحلیل انطباق: در هیچ کدام از ۱۷ اصل از اصول خاص حاکم برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم، سخنی از سبک زندگی اسلامی - ایرانی به میان نیامده است، هرچند واژه‌ها و اصطلاحاتی نظیر محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین صلوات‌الله‌علیهم، برنامه زندگی، برنامه نظری و عملی زندگی دینی، آداب و سنن اجتماعی، زندگی دینی و برنامه جامع اخلاقی و سلوک فردی و اجتماعی به مفهوم سبک زندگی اسلامی - ایرانی نزدیک هستند، اما همان‌طور که در فصول پیشین گفته شد، سبک زندگی اسلامی - ایرانی با چنین مفاهیمی تفاوت دارد.

همچنین با بررسی اجمالی اصول خاص، این سؤال به ذهن متبادر می‌شود که مؤلفان برنامه درسی چگونه و با چه راهبردی احساس نیاز به سبک زندگی اسلامی - ایرانی را در دانش‌آموزان برمی‌انگیزند؟ آیا عدم توجه دقیق و مستقیم به سبک‌مند کردن معارف دینی در دانش‌آموزان و استفاده کاربردی، روش مند و قاعده‌مدار از این معارف، نشان از آن نیست که مؤلفان برنامه درسی تنها به بالابردن معلومات دینی دانش‌آموزان و تا حدودی تفکر و تأمل در مسائل دینی، توجه کرده و از چگونگی عملیاتی کردن این معارف کمتر سخن به میان آورده‌اند به گونه‌ای که از ۱۷ اصل خاص حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم، تنها در اصول ۲، ۳، ۷ و ۹ آن هم به صورت غیرمستقیم به استفاده از معارف دینی در زندگی اشاره شده است. به طور کلی می‌توان گفت که در اصول حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی، توجه به وظایف زیستی و بدنی، شغلی و حرفه‌ای، مالی و اقتصادی و وظایف خانوادگی مغفول مانده است.

جدول ۴. تطبیق اصول عام حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی	اصول
سبک زندگی اسلامی - ایرانی چون برآمده از نگرش اسلامی به انسان است تمامی نیازهای فطری او را مدنظر قرار می‌دهد. ویژگی انطباق‌پذیری سبک زندگی اسلامی - ایرانی با شرایط مکانی و زمانی، باعث می‌شود این سبک از زندگی متناسب با نیازهای منبعث از شرایط اجتماعی باشد و نیازهای روز دانش‌آموزان را مدنظر قرار دهد.	توجه به نیازها در برنامه درسی توجه به نیازهای بنیادی و فطری توجه به نیازهای منبعث از شرایط اجتماعی محور قرار گرفتن نیازهای روز دانش‌آموز

۴. (ادامه) جدول

اصول	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
استفاده از علوم روز	متناسب با مصداق علمی و فناوری سبک زندگی اسلامی - ایرانی
پرورش مهارت‌های تفکر	متناسب با وظیفه تفکر و علم آموزی
بهره مندی از فناوری‌های جدید در برنامه درسی	متناسب با مصداق علمی - فناوری سبک زندگی اسلامی - ایرانی
رعایت پیوستگی و انسجام طولی و عرضی در برنامه درسی	---
توجه به دانش‌آموزان ویژه و استعداد‌های برتر	تناسب با نگرش اسلامی به خود
توجه به ویژگی‌های عصر جدید	متناسب با وظیفه فرهنگی
ترسیم فضای مناسب مذهبی در آموزش	متناسب با وظیفه اعتقادی، عبادی و معنوی
تقویت هویت اسلامی و ملی	متناسب با پسوند ایرانی و اسلامی بودن سبک زندگی متناسب با مؤلفه‌های فرهنگی و دفاعی و امنیتی
انعطاف‌پذیری برنامه	متناسب با ویژگی انعطاف‌پذیری سبک زندگی اسلامی - ایرانی
امکان توسعه و تکمیل و تجدید نظر در برنامه	متناسب با ویژگی انعطاف‌پذیری سبک زندگی اسلامی - ایرانی

تحلیل انطباق: بیشترین توجه اصول عام حاکم بر برنامه درسی بر وظیفه تفکر و علم‌آموزی است و در مراتب بعدی بر وظیفه فرهنگی و سپس بر نگرش اسلامی به خود و همچنین ویژگی انعطاف‌پذیری می‌باشد که با مؤلفه‌های سبک زندگی منطبق است.

مفاهیم اساسی حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی و مطابقت آن با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

یکی دیگر از عناصر برنامه درسی دین و زندگی مفاهیم و مقوله‌های بنیادین و اساسی حوزه قرآن و تعلیمات دینی دوره متوسطه است که داده‌های حاصل از تطبیق آن در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵. تطبیق مفاهیم اساسی حاکم بر برنامه درسی دین و زندگی با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مفاهیم اساسی	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
خدا(به عنوان اساسی ترین مفهوم در تمام پایه‌ها)؛	متناسب با ویژگی خدامحوری سبک زندگی اسلامی - ایرانی
قرآن کریم (به عنوان مهم ترین منبع معارف در تمام پایه‌ها)؛	
سنت و سیره (به عنوان منبع دوم معارف اسلام در کنار قرآن در تمام پایه‌ها)؛	متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی ایرانی
انسان در اسلام (به عنوان مخاطب خدا در هدایت و هم چنین مخاطب اصلی برنامه‌های تعلیم و تربیت دینی در تمام پایه‌ها)؛	متناسب با نگرش اسلامی به انسان
معاد؛	متناسب با مؤلفه‌های نگرش (درونی) سبک زندگی اسلامی - ایرانی
نظام خلقت؛	متناسب با مؤلفه‌های نگرش (درونی) سبک زندگی اسلامی - ایرانی
هدایت الهی و پیامبری؛	متناسب با مؤلفه‌های نگرش (درونی) سبک زندگی اسلامی - ایرانی
امامت و ولایت؛	متناسب با مؤلفه‌های نگرش (درونی) سبک زندگی اسلامی - ایرانی
جامعه اسلامی؛	متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
دین در دنیای جدید؛	در ارتباط با تمامی مؤلفه‌ها
راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام فردی و اجتماعی).	متناسب با وظایف اخلاقی و ویژگی‌های درونی مناسب متناسب با وظیفه دینی (اعتقادی، عبادی و معنوی)

تحلیل انطباق: همانطور که مشاهده می‌شود از آنجایی که راهنمای برنامه درسی دین و زندگی بر اساس مبانی، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های دین مبین اسلام تهیه و تدوین شده است، اهداف اساسی این حوزه نیز با نگرش‌ها و مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی ارتباط مستقیم و تنگاتنگی دارد، به ویژه این ارتباط در مفهوم راه زندگی که سعی بر پیوند بین دین و زندگی دانش‌آموزان دارد، بیش‌تر به چشم می‌خورد، هر چند که به طور مستقیم به سبک‌مند زندگی کردن بر اساس روش اسلام اشاره‌ای نشده است. بیشترین تأکید مفاهیم اساسی بر نگرش به هستی است (۴ مورد) و مؤلفه‌های اخلاقی و اعتقادی و سیاسی - اجتماعی و ویژگی‌های خدامحوری و الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی هر کدام یک بار مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

اهداف کلی برنامه درسی دین و زندگی و مطابقت آن با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

در این بخش جهت سهولت کار و جلوگیری از تکرار برخی اهداف، اهداف اساسی درس دین و زندگی دوره متوسطه دوم را تنها در قلمرو عمل و رفتار که ارتباط وثیقی با بخش عینی سبک زندگی اسلامی - ایرانی دارد مورد بررسی و تحلیل قرار خواهیم داد و از تحلیل اهداف در دو قلمرو «شناخت و بینش» و «باورها و گرایش‌ها» صرف نظر می‌کنیم زیرا بخش عمده‌ای از اهداف با یکدیگر همپوشانی دارند.

جدول ۶. تطبیق اهداف کلی برنامه درسی دین و زندگی با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مفاهیم اساسی	اهداف در قلمرو عمل و رفتار	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
مبانی و اصول دین (خدا، نظام خلقت، معاد،	تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت	متناسب با مؤلفه خدا محوری توجه به ویژگی‌های ایمان و عمل صالح جهت رسیدن به حیات طیبه توجه به غیب (آخرت)
نبوت، امامت و ولایت)	تلاش برای پیروی از انبیای الهی و ائمه اطهار صلوات الله علیهم.	تأکید بر ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی

۶. (ادامه) جدول ۶.

مفاهیم اساسی	اهداف در قلمرو عمل و رفتار	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
قرآن کریم	تلاش برای بهره مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی.	تأکید مستقیم بر سبک و شیوه زندگی با استفاده از منبع اصلی آن (معارف قرآن کریم)
	تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم.	
سنت و سیره	تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه زهرا(س) و ائمه اطهار(ع) و اسوه قرار دادن آنها.	تأکید بر ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
	تلاش برای بهره مندی از معارف معصومین(ع) برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی.	تأکید بر ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
انسان در اسلام	تلاش برای کسب بینش اسلامی انسان و مقام وی در هستی	متناسب با نگرش اسلامی به انسان
	کوشش در جهت انتخاب هدف و مقصد حقیقی انسان.	تأکید بر شناخت هدف زندگی از عوامل مؤثر بر سبک زندگی اسلامی - ایرانی
جامعه اسلامی	تلاش در جهت ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه اسلامی و مراعات حقوق مردم و حکومت.	متناسب با سطح اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی، و دفاعی و امنیتی.
	انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان در موقعیت‌های ضروری	متناسب با سطح اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظیفه فرهنگی.
راه زندگی (اخلاق، اعمال و آداب)	توجه به داشتن برنامه ریزی در زندگی و داشتن برنامه‌ای در این مورد.	
	مراعات مراقبت اولیه از وظایف خود نسبت به خدا.	متناسب با وظیفه اعتقادی، عبادی و معنوی.
	تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه و طبیعت خود.	متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی.
دین در دنیای جدید	تلاش در جهت مراعات مهم ترین ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز.	متناسب با وظیفه فرهنگی و تأکید بر متناسب بودن دین و سبک زندگی دینی با مقتضیات زمان

تحلیل انطباق: از ۱۱ مفهوم اساسی که در برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم قرار دارند، اهداف کلی در قلمرو عمل و رفتار تنها در قالب ۷ مفهوم اساسی ذکر شده است و مفاهیم اساسی معاد، نظام خلقت، هدایت و پیامبر و امامت و ولایت، بدون هیچ توضیحی ذکر نشده است، جالب اینجاست که این ۴ مفهوم در اهداف کلی در قلمرو شناخت و بینش و قلمرو باورها و گرایش‌ها نیز حذف شده‌اند.

نکته دیگر اینکه، برخی از مصداق‌های عینی سبک زندگی اسلامی - ایرانی مانند مصداق علمی و فناوری، مصداق هنر و زیبایی شناسی، مصداق مالی و اقتصادی و مصداق زیستی و بدنی در اهداف کلی برنامه درسی دین و زندگی جایگاهی ندارند، گویی که مؤلفان راهنمای برنامه درسی، درس دین و زندگی را تنها در جهت دو مصداق اعتقادی، عبادی، معنوی و مصداق سیاسی - اجتماعی می‌دانند.

جدول وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه

یکی دیگر از عناصر برنامه، وسعت و توالی مفاهیم جزئی در هر پایه است که تطبیق مفاهیم آن با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷. تطبیق مفاهیم جزئی پایه اول با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه اول مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
خدا	<ul style="list-style-type: none"> - خودشناسی مقدمه خداشناسی - استعداد‌های انسان و تفاوت میان آنها - قرب به خدا، برترین هدف در زندگی و گرایش فطری انسان - ایمان به خدا به عنوان مقصود و محبوب انسان - یاد خدا و تأثیر آن در برنامه‌های زندگی
معاد	<ul style="list-style-type: none"> متناسب با نگرش انسان به خود متناسب با نگرش انسان به خود غایت سبک زندگی اسلامی نیز هدایت نظام مند و جامع افراد جامعه جهت سهولت در تحقق مراتب حیات طیبه در مسیر قرب الی ... تأکید بر ایمان به عنوان یکی از عوامل رسیدن به سبک زندگی اسلامی - ایرانی متناسب با ویژگی خدا محوری
مفاهیم اساسی	<ul style="list-style-type: none"> هدف‌های اخروی، هدف‌های اصلی زندگی متناسب با نگرش اسلامی به هستی (ایمان به غیب)

(ادامه) جدول ۷.

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه اول	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
نظام خلقت	مخلوقات جهان نشانه‌های صفات خداوندی	تناسب با نگرش اسلامی به هستی
هدایت الهی و پیامبری	دین برنامه زندگی و راه سعادت شیوه‌های تنظیم برنامه زندگی	توجه به برنامه بودن دین در زندگی انسان‌ها دانش‌آموز با توجه به زندگانی پیامبران الهی، برنامه و سبک زندگی خود را تنظیم می‌کند.
قرآن کریم	قرآن کریم کتاب هدایت ضرورت قرائت و تدبر در قرآن کریم	متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
امامت و رهبری	تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در حفظ نظام اسلامی	متناسب با مصداق سیاسی - اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و وظایف فرهنگی و دفاعی و امنیتی
سنت و سیره	پیامبر اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع) و حضرت زهرا(س) الگوهایی از جنس خود انسان‌ها برای بشر	تأکید بر ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
انسان در اسلام	- انسان خواستار همه خوبی‌ها و زیبایی‌ها - انسان مسئول سرنوشت خویش - بی‌نهایت طلبی انسان، انسان ذاتاً طالب قرب به خداست. - تفکر و قدرت انتخاب وسیله رسیدن به خوبی‌ها و زیبایی‌ها	متناسب با وظیفه زیستی و بدنی متناسب با نگرش اسلامی به خود متناسب با هدف غایی سبک زندگی اسلامی - ایرانی متناسب با وظیفه تفکر و علم آموزی
دین در دنیای جدید	- شرایط جدید فرهنگی و اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر	متناسب با وظایف فرهنگی و دفاعی و امنیتی
جامعه اسلامی	سربلندی جامعه و کار	متناسب با وظیفه شغلی و حرفه‌ای

(ادامه) جدول ۷.

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه اول	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
	پیشرفت و آبادانی جامعه و کار	متناسب با وظایف شغلی و حرفه‌ای و مالی و اقتصادی
راه زندگی (اخلاق، اعمال و آداب)	در رابطه با خدا: شیوه تقویت ایمان به خدا، ضرورت یاد خدا و...	متناسب با ویژگی خدا محوری
	در ارتباط با خود: ضرورت داشتن برنامه در زندگی، برنامه ریزی راه رسیدن به هدف، احکام و وظایف دینی عناصر اصلی برنامه زندگی	توجه به برنامه بودن دین در زندگی انسان‌ها
شرایط موفقیت در برنامه	شرایط موفقیت در برنامه: درست، پیمان و عهد با خدا، مراقبت، محاسبه، تفکر در قرآن از برنامه‌های اصلی زندگی، آثار سازنده کار و تلاش، بلند همتی، برنامه ریزی برای کار.	متناسب با مؤلفه اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب متناسب با مؤلفه تفکر و علم آموزی متناسب با مؤلفه شغلی و حرفه‌ای
در ارتباط با خانواده و جامعه	در ارتباط با خانواده و جامعه: معیارهای انتخاب دوست، وظایف دوستی، تأثیر دوست در زندگی، حدود رابطه دختران و پسران، حکمت‌های محدود بودن رابطه دختران و پسران	متناسب با ویژگی انتخاب گری سبک زندگی اسلامی - ایرانی متناسب با نگرش اسلامی به دیگران (جنس مخالف)

تحلیل انطباق: در مفاهیم جزئی پایه اول متوسطه، هرچند که توجه به نگرش‌ها و ارزش‌ها بیش تر مطرح شده است اما بُعد عینی و رفتاری سبک زندگی اسلامی - ایرانی در قالب مؤلفه‌های سطح اجتماعی و خانوادگی در این مفاهیم جزئی جایگاهی ندارد.

مفاهیم جزئی پایه اول بیشترین تناسب را با نگرش اسلامی به انسان (۳مورد) و وظیفه شغلی و حرفه‌ای (۳مورد) دارند و پس از آن بیشتر بر روی وظایف دفاعی و امنیتی، فرهنگی، تفکر و علم آموزی، نگرش به هستی، (هرکدام ۲مورد) و ویژگی‌های خدامحوری و الگویی (۲مورد) تأکید داشته اند.

جدول ۸. تطبیق مفاهیم جزئی پایه دوم با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه دوم	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
خدا	<ul style="list-style-type: none"> - جهان آیه حکمت و تدبیر خداوند - نمونه‌های هدف داری و غایت‌مندی در طبیعت - منزه بودن خداوند از فعل عبث و خلق بی‌هدف موجودات - غایت‌مندی جهان و آینده آن - آثار و ثمرات باور به هدف مندی جهان در زندگی و رفتار انسان 	متناسب با نگرش اسلامی به هستی
معاد	<ul style="list-style-type: none"> - آثار ایمان به معاد در زندگی انسان و رفتارهای فردی و اجتماعی وی - حقیقت مرگ و باقی بودن وجود انسان - ویژگی‌های عالم برزخ و رابطه آن با دنیا و آخرت - آخرت و برنامه زندگی - مواقف و مراحل قیامت - ثواب و عقاب الهی در آخرت 	متناسب با نگرش اسلامی به هستی (ایمان به غیب)
نظام خلقت	<ul style="list-style-type: none"> - ماهیت از اویی و به سوی اویی جهان خلقت - فنا ناپذیری جهان خلقت و حرکت آن به سوی هدف معین 	متناسب با نگرش اسلامی به هستی: حرکت منظم جهان به سوی هدف معین، مؤمن را به حرکت منظم در جهت رسیدن به اهداف خود راهنمایی می‌کند که همان سبک زندگی اسلامی - ایرانی است.
قرآن کریم	---	---
سنت و سیره	<ul style="list-style-type: none"> - سنت و سیره معصومین (ع) (در موضوعات معین شده برای سال دوم) - شخصیت متعالی و معتدل معصومین 	متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی متناسب با ویژگی اعتدال در زندگی
انسان در اسلام	<ul style="list-style-type: none"> - روح بُعد غیرمادی وجود انسان - ظرفیت نامحدود انسان برای کسب کمالات - نقش شیطان در فریب انسان 	متناسب با نگرش اسلامی به انسان (بُعد روحی و جسمی انسان) متناسب با نگرش اسلامی به انسان (استعدادها و ظرفیت‌های آدمی) متناسب با نگرش اسلامی به انسان (دشمن‌های انسان)
جامعه اسلامی	حفظ حجاب در جامعه امروز جامعه سالم و حیا و عفاف	متناسب با وظیفه فرهنگی

تحلیل انطباق: در مفاهیم جزئی پایه دوم متوسطه بیشتر به نگرش اسلامی به هستی در قالب ایمان به غیب و نگرش اسلامی به انسان (هرکدام ۳ مورد) پرداخته شده است و تنها در مفهوم اساسی جامعه اسلامی بر وظیفه فرهنگی به عنوان بُعد عینی و رفتاری سبک زندگی اسلامی - ایرانی توجه شده است.

جدول ۹. تطبیق مفاهیم جزئی پایه سوم با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه سوم	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
خدا	- هدایت گری خداوند، هدایت و خلقت الهی	متناسب با نگرش اسلامی به هستی
معاد	- پذیرش راه انبیا شرط سعادت در قیامت	متناسب با نگرش اسلامی به هستی (ایمان به غیب) و نقش الگویی پیامبران در سبک زندگی اسلامی
نظام خلقت	- هدایت عمومی در نظام خلقت - تناسب هدایت با ویژگی‌های مخلوقات	متناسب با نگرش اسلامی به هستی متناسب با نگرش اسلامی به انسان و دیگر موجودات
هدایت و رسالت (پیامبری)	- هدایت عمومی موجودات اساس نظام حکیمانه جهان - نقش پیامبران در هدایت انسان‌ها، نقش الگویی پیامبران - کارنامه انبیاء: احیاء ارزش‌های اخلاقی، پرورش انسان‌های متعالی تعلیم زندگی سالم دنیایی ارائه برترین و بهترین الگوهای زندگی	متناسب با نگرش اسلامی به هستی متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی متناسب با وظیفه اخلاق و ویژگی‌های دورنی مناسب متناسب با وظیفه زیستی و بدنی متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی
قرآن کریم	وحی الهی و نحوه نزول قرآن کریم	متناسب با نگرش اسلامی به هستی (ایمان به غیب)
امامت و ولایت	- تداوم رسالت در سایه قرآن و عترت - ضرورت نصب امام از جانب خداوند - عوامل غیبت، ویژگی‌های عصر غیبت، آثار وجودی حضرت مهدی (عج)، وظایف مسلمین در عصر غیبت، انتظار و نقش سازنده آن.	متناسب با ویژگی ولایت‌پذیری متناسب با ویژگی ولایت‌پذیری

جدول ۹. (ادامه)

مفاهیم اساسی	مفاهیم جزئی پایه سوم	مطابقت با سبک زندگی اسلامی - ایرانی
سنت و سیره	- سنت و سیره معصومین (ع) (در موضوعات معین شده برای سال سوم) - اسوه بودن معصومین (ع) در عصر حاضر و ابعاد آن. - پیروی از معصومین (ع) - پرهیز از راه‌های مختلف با طریقه معصومین (ع) - حضرت زهرا (س) اسوه جامع زنان	متناسب با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی
انسان در اسلام	- تفاوت در زن و مرد در برخی جنبه‌های جسمی و روانی - نقش ویژگی‌های اختصاصی زن و مرد در جذب و تکمیل یکدیگر	متناسب با نگرش اسلامی به دیگران متناسب با وظیفه خانوادگی
جامعه اسلامی	- رأفت و رحمت، اساس رابطه افراد در جامعه اسلامی - جوان مسلمان و مسئولیت‌هایش در جامعه اسلامی - مراقبت عمومی و احساس تعهد نسبت به اعمال و سرنوشت دیگر مسلمانان و توأسی به حق و صبر - هدف از تشکیل خانواده: آرامش زن و مرد، لذت از زندگی، پرورش نسل صالح، تکمیل مقامات معنوی و الهی	متناسب با مؤلفه‌ها اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب و وظیفه فرهنگی متناسب با وظایف فرهنگی متناسب با مؤلفه‌های دفاعی و امنیتی، اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب و فرهنگی متناسب با وظیفه خانوادگی سبک زندگی اسلامی - ایرانی (وظیفه عشقی و جنسی و فرزندپروری)
دین در دنیای جدید	- نیاز عصر جدید به دین - دین اسلام و مسئله‌های جدید	متناسب با ویژگی دین محوری متناسب با وظایف فرهنگی و دفاعی و امنیتی
راه زندگی (اخلاق، آداب و احکام)	در رابطه با خدا: تأکید بر داشتن برنامه زندگی بر معیار دین	«برنامه زندگی» مفهومی نزدیک به سبک زندگی اسلامی - ایرانی
	در رابطه با جامعه و خانواده: احساس رضایت از دختر بودن یا پسر بودن، زیبایی‌های حقیقی دختر و پسر، یکسانی در انسانیت و کمال‌های انسانی، تفاوت در نقش خانوادگی و اجتماعی زن و مرد، ارزش مادری و پدری، زن و مرد طالب همسر عقیف، رحمت و ایثار در خانه...	متناسب با نگرش اسلامی به خود متناسب با نگرش اسلامی به دیگران (جنس مخالف) متناسب با وظیفه خانوادگی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و تأثیر در مؤلفه‌های عشقی و جنسی، فرزندپروری

تحلیل انطباق: در مفاهیم جزئی پایه سوم متوسطه در کنار پرداختن به نگرش اسلامی به هستی، نقش الگویی پیامبران، ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی-ایرانی، به وظایف دفاعی و امنیتی، اخلاق و ویژگی‌های درونی مناسب، وظایف فرهنگی و خانوادگی نیز پرداخته شده است که نسبت به دو پایه تحصیلی قبلی بیشتر و جزئی‌تر است.

این مفاهیم بیشترین تناسب و ارتباط را با نگرش اسلامی به هستی (مورد ۵) و سپس ویژگی الگویی (۴ مورد) و پس از آن وظایف اخلاقی، دفاعی-امنیتی، فرهنگی، خانوادگی (هر کدام ۳ مورد) برقرار کرده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش تحلیل تطبیقی برنامه راهنمای درس دین و زندگی دوره دوم متوسطه با مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی است که محتوای راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم، از منظر مطابقت با نگرش‌ها، مؤلفه‌ها و ویژگی‌های سبک زندگی اسلامی - ایرانی بند به بند مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت و داده‌های حاصل با استفاده از تحلیل انطباق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌های حاصل حاکی از این است که سبک زندگی اسلامی-ایرانی عامل اصلی رسیدن به تمدن نوین اسلامی و همچنین راه مقابله با سبک زندگی غربی و تهاجم فرهنگی دشمن است و از سوی دیگر غنی‌بودن منابع اسلامی در خصوص تمامی مسائل و ابعاد زندگی روزمره انسان، کسب هویت اسلامی ایرانی، فهم بهتر و عمیق‌تر زندگی، امکان پیش‌بینی، کنترل و پیوند زدن بین سطحی‌ترین لایه‌های زندگی با عمیق‌ترین آن‌ها یعنی نگرش‌ها، ارزش‌ها و اعمال امکان‌پذیر می‌شود. همچنین غایت و نتیجه اصلی سبک زندگی اسلامی، هدایت نظام‌مند و جامع افراد جامعه جهت سهولت تحقق مراتب حیات طیبه در همه ابعاد، در مسیر قرب الی الله می‌باشد. یافته‌های حاصل حاکی از این است که در راهنمای برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه دوم بیشتر به نگرش‌ها و ارزش‌های اسلامی پرداخته شده است، در واقع

به بُعد ذهنی سبک زندگی اسلامی - ایرانی توجه کافی شده است اما بُعد عینی و کاربردی این نوع سبک زندگی مورد غفلت قرار گرفته است. علاوه بر این راهنمای برنامه درسی دین و زندگی بیشترین تناسب را با ویژگی الگویی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و کمترین تناسب را با ویژگی های انطباق پذیری و فرایندی و مرحله ای بودن، داشته است. همین طور راهنمای برنامه درسی دین و زندگی بیشترین تأکید را بر نگرش اسلامی دانش آموزان به هستی و کمترین تأکید و تناسب را با نگرش اسلامی به دیگران داشته است. علاوه بر این یافته ها نشان داد که راهنمای برنامه درسی دین و زندگی بیشترین تناسب را با وظایف فرهنگی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و کمترین تناسب را با وظایف مالی و اقتصادی داشته است. لازم به ذکر است که هرچند راهنمای برنامه درسی دین و زندگی سعی در تقویت بعد نگرشی و ارزشی مفاهیم سبک زندگی اسلامی (و تا حدود کمی سبک زندگی اسلامی - ایرانی) دارد، اما در بخش عینی (بیرونی) و کاربردی به سبک زندگی اسلامی - ایرانی کمتر پرداخته شده است.

بر اساس یافته های حاصل پیشنهاد می شود مؤلفان برنامه های درسی و تربیتی به ویژه مؤلفان کتب درسی دین و زندگی پایه های مختلف تحصیلی، مفاهیم و مبانی سبک زندگی اسلامی - ایرانی را از قالب موعظه کلامی خارج نموده و بیشتر به شکل کاربردی و عینی در برنامه های درسی بگنجانند. سبک زندگی اسلامی - ایرانی به عنوان بُعد نرم افزاری تمدن نوین اسلامی، علاوه بر تحلیل و تبیین های فلسفی نیازمند عملیاتی شدن است. این عملیاتی شدن زمانی صورت می گیرد که مؤلفه های سبک زندگی اسلامی - ایرانی در قالب های هنری از قبیل فیلم، تئاتر، عکس، داستان نویسی و... به دانش آموزان در محیط خانواده و مدرسه عرضه شود. پیشنهاد می شود مؤلفان برنامه درسی دین و زندگی با توجه به حالات روانی و معنوی دانش آموزان پایه های مختلف تحصیلی و به تناسب سطح دین داری آنها، مؤلفه های سبک زندگی اسلامی - ایرانی را در کتاب دین و زندگی طراحی و تدوین نمایند. همچنین پیشنهاد می شود داستان هایی از زندگی روزمره معصومین علیهم السلام، به گونه ای کاملاً مهندسی شده

و در طی یک روند صعودی و الگویی (مانند دروس ریاضی و... که ابتدا از مفاهیم پایه اصلی شروع می‌کنند و سپس با استفاده از همان مفاهیم پایه مفاهیم عمیق‌تری را به دانش‌آموزان می‌آموزند) در کتاب‌های درسی گنجانده شود و علاوه بر سنت و سیره معصومین علیهم‌السلام، سبک زندگی بزرگان دینی معاصر و شخصیت‌های علمی و فرهنگی در ابعاد مختلف فردی، خانوادگی و اجتماعی در کنار دروس اصلی برای مطالعه بیشتر تر به دانش‌آموزان ارائه شود.

منابع

- قرآن کریم، (۱۳۷۶). ترجمه محمد مهدی فولادوند. تهران: دارالقرآن الکریم.
- نهج البلاغه، (۱۳۷۸). گرد آورنده سیدشریف رضی، ترجمه عبدالمحمد آیتی. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- باقری، خسرو. (۱۳۹۰). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۵). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی: کاوشی برای تدوین چارچوب نظری تربیت اسلامی. تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان.
- جمعی از اساتید مدیریت، (۱۳۷۸). نگرش سیستمی (مجموعه چهارم). تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۷). منزلت عقل در هندسه معرفت دینی، تنظیم احمد واعظی. قم: اسراء.
- حسین شریفی، احمد. (۱۳۹۱). همیشه بهار، اخلاق و سبک زندگی اسلامی، تهران: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- صادق‌زاده، علیرضا؛ محمد حسنی، محمد و احمدی، آمنه. (۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صادقی، احمد. (۱۳۹۳). ارتباط سبک زندگی اسلامی و حیات طیبه از منظر انسان شناسی قرآنی. *دوفصل‌نامه بلاغ‌مبین*، (۳۸ و ۳۹)، ۱۳۱-۱۴۸.
- فاضل قانع، حمید. (۱۳۹۲). درآمدی بر سبک زندگی اسلامی، *مجله مطالعات اجتماعی و رسانه*، (۲)، ۹-۳۵.
- فاضل قانع، حمید. (۱۳۹۱). سبک زندگی دینی و نقش آن در کار و فعالیت جوانان، *فصلنامه مطالعات جوان و رسانه*، (۶).
- فاضلی، محمد. (۱۳۸۲). مصرف و سبک زندگی. قم: صبح صادق.
- فقیهی، علی‌نقی؛ نجفی، حسن و دریس‌سوی، سمیه. (۱۳۹۶). سبک زندگی در آموزه‌های تربیتی امام رضا (ع) و استخراج دلالت‌های آن در برنامه رسمی و عمومی، *فصل‌نامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، (۵)، ۱۲۳-۱۷۸.
- کاوایانی، محمد. (۱۳۹۱). سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- محدثی، جوادی. (۱۳۹۵). *چهل حدیث راه زندگی*، قابل‌بازایی در سایت کتابخانه احادیث شیعه، <http://www.hadithlib.com>
- محمدی، محسن. (۱۳۹۳). تحلیلی اجتماعی و سیاسی بر آسیب شناسی تحقق سبک زندگی اهل بیت (ع)، *فصل‌نامه سیاست متعالیه*، (۶)، ۴۷-۶۸.
- مشکاتی سبزواری، عباسعلی؛ صولتی، یاسر و بیانی، احمدعلی. (۱۳۹۲). چیستی و جایگاه سبک زندگی در فرایند تکاملی انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری، *ماهنامه معرفت*، (۲۲)، ۶۵-۸۳.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۷). *سیری در سیره نبوی*، تهران: صدرا.
- مقام معظم رهبری. (۱۳۹۱/۷/۲۳). *بیانات در جمع جوانان خراسان شمالی*.
- موسوی‌گیلانی، سیدرضی. (۱۳۹۲). چیستی و چرایی سبک زندگی و نسبت آن با دین و مهدویت، *فصل‌نامه مشرق موعود*، (۲۵)، ۱۲۳-۱۳۸.
- مهدوی‌کنی، محمدسعید. (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی (مطالعه موردی شرکت کنندگان در جلسات مذهبی). تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- مهدوی‌کنی، محمدسعید. (۱۳۹۰). دین و سبک زندگی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- مهدی‌زاده، سیدمحمد. (۱۳۸۴). *تلویزیون و سبک زندگی*. تهران: انتشارات پژوهشکده ارتباطات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- نجفی، حسن. (۱۳۹۳). *تحلیل محتوای مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی در کتاب های درسی عمومی دانشگاهی به منظور ارائه پیشنهادها برای کاربردی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد تهران*.
- نجفی، حسن طالعی، فرده، احمد و ملکی، حسن. (۱۳۹۶). دلالت های تربیتی نهج البلاغه بر اسلامی سازی عناصر برنامه درسی، *ماهنامه معرفت*، (۲۶)، ۴۳-۵۸.
- نصر، سیدحسین. (۱۳۸۲). *جوان مسلمان و دنیای متجدد*، تهران، انتشارات طرح نو.